

sens *hereus*; e si per ventura no-s poden empenyar --- han fills suposats, per tal que, romanents viudes (sic!), puxen viure opulentment», BMetge (*Somni III, NCL.*, 119.1); o bé en docs. posteriors: «Castell de Santa Maria, dels *hereus* d'En Guerau d'Uluge», cens ordenat el 1359 (*CoDoACA XII*, 50). Tant del mot com de la seva família ens dóna testimonis OPou, amb matisos i contextos: «lo fill y *hereu* de casa: filius familiar», «TESTAMENT Y HERÈNCIA. Fer *hereu* algú: facere, instituere aliquem heredem; lo *hereu*: haeres, -édís --- llegat --- manar que lo *hereu* done deu lliures a Pere --- lo *hereu* de tota la *heretat*: haeres ex asse; *hereu* de la mitat --- partint la *heretat* en dotze parts o de altra manera --- pendre possessió de la *heretat* --- succehiren alguna *heretat* --- una *heretat* de un parent --- lo qui té part en la *heretat*: partarius», *TbPu.* (239-41).

En conformitat amb el seu caràcter de mot de la 3.ª declinació llatina, *hereu* fou primerament paraula d'una sola terminació per a masculí i femení, i apareix encara com a femení en el S. XIV: «--- lo Rey --- con morí, féu testament e jaquí *hereu* madona la Infanta sa filla», Muntaner (§ 268, Casac. VII, 54.15). Aviat, però, els mateixos fets conduïen a acreixe'l d'una -a, ço que ràpidament degué generalitzar-se: «lo rey de aço pres gran alteració com lo fill no-l volia obeyr, que donà del cap al llit, e, tenint-se per mort, ordenà de la sua ànima e del regne, e en son testament lexà *hereua* la filla, muller de Felip», JoMartorell; i igualment en l'obra del seu continuador Galba: així ho constato en l'ed. princeps (també Ag. II, 228),¹ i cal creure que es deia així amb *y*, més que més a València (com és evident, puix que allà encara es diu *meua*, *seua* etc., en tals creacions analògiques, historigènies).

També se cita *hereua* en el *Llibre de Santa Maria* de Lull. Més tardanament aparegué, com és natural, la variant més consonificada, en *hereva*, forma que ha predominat amplament en la llengua moderna, més que més en el Princ. (on encara, però, queda també qui diu *arèya*); i que ja trobem també comprovada des de força antic, i àdhuc en un valencià, per una rima: al capdavant pertot (sense excloure'n els parlars valencians), fou lògic, puix que l'alternança del tipus *neu/neva*, *viu/viva* és pancatalana i de sempre: «ella present, / fiu testament, / fent-la *hereva*: / de fet capbreva / tots mos censals / ---»; «Déu no tement, / guanya'ls mals Eva: / dexà-n *hereva* / sa genitura», JRoig (*Spill*, 2921, 10472); «instituí a la dita almoïna *ereua* y *heretera* sua», *Ll. Roig* de Prats de Molló (a. 1643),⁵⁰ f° 155v; «Espiro! De ses viles y sos ramats só *hereva*: / si'ls vols, jo te'n fais gràcia --- / --- y sa corona és teva / ---», *Atl.* I, 55a.

Fins avui segueix essent *hereu* un mot de la llengua de tot el domini, fins i tot en els dialectes (ross., val., sobretot) on *hereter* ha mantingut vida pròspera. No cal dir que en la llengua comuna: «—Mon pare —diu— voldria ser cavaller com ell / --- no infanten ja les mares guerrers i paladins? / —Fill, *hereu* de ma glòria y mon llinatge: / ta petició m'agrada y ton llen-

guatge / --- / que vetlle anit les armes, jo lo'n faré al matí», *Canigó* I, 4a. Resta viu fins als últims extrems de la llengua (amb el triple timbre *é/é/é*, segons la sabuda norma dialectal): Areu, Tavascan *arèya* (1933).

La vida pollent del mot, amb fondes arrels en el pensar del poble, es reflecteix en una munió d'usos idiomàtics. Com que enlloc no és tan palpitant la institució civil de l'hereu, com a la vida pagesa, tots hem presenciat el que anota el *DAG*: «mot per cridar l'atenció dels pagesos quan vénen a comprar a Barcelona». Més àmpliament diria jo que és el terme que usen, per interpellar o cridar en vocatiu, la gent de tota ciutat, quan es dirigeix a un pagès de qui no sap el nom (encara que ja no sigui jove); també per anomenar translàticament: d'una part, les divisions de propietats rústiques amb una divers, per altra part cada una de les generacions successives d'un llinatge: d'on concrecions toponímiques com *La Foia delz erèys* maestr. (Castellfort), *El Camp de Tres-Hereus* (deformat per la pallassada cadastral *Tres-Heureux* > *Muy Feliz*, amb tanta raó menada Bòria avall per SGuarner). A pagès el 'cap de casa' (quan el pare ja no mana per vell) es diu *l'erèy* (Areu de Vall Ferrera, 1933) sigui o no primogènit, o hereter o fins pubill. Altrament a les comarques del Nord-Oest no s'usa *pubilla* sinó *la irèba* o més aviat *l'arèba*, a la Vall de Boí, p. ex. (Taüll, 1962); ús que també sobreix, com a manlleu del català, fins al gascó de la Vall d'Aran (1924).

En fi hi ha hagut grans personatges de fama ètnica (*L'Hereu Noradell* de Bosch de la T.), i fins mítica: la imponent i inquietant figura folklorica de *l'Hereu Escampa*, que ja fa el seu paper típic en el magne aplec d'*El Sopar de Can Garlanda del Silèn* de Coromines (*O. C.*, 8b, 11a, b etc.), que fou ja títol d'una obra de Russinyol, i després aparegué agegantat en la tragèdia d'aquell, *De Plaer no n'hi ha mai prou*: «Jo no entinc d'enveja ni de remordiment, que ningú m'ha enenyat a guiar-me pels altres --- per a mi els anhels insaciables, els afanyos que no saben desdir, i el darrer alè de la meua boca sospirarà 'Més i sempre més' --- Si aquesta nit no torno els diners, que he tret d'un lloc que jo sé, demà em tancaran --- L'ESPIGOLAIRE: Si et tanquessin a la presó jo em moriria --- No ets *l'hereu*? no són teus? ---» (*O. C.*, 631b, 633b; cf. Montoliu, *ibid.*, 1682a; Josep Carner, *ibid.*, 1683b).

La tremenda força civil de la nostra institució de *l'Hereu*, apareix reflectida internacionalment pels manlleus de què ha estat objecte el nostre mot, i fins en llenguatges romànics bastant apartats. Ja he dit que el mot ha passat amb fonètica manlleuada, no sols a l'aranès (aquí masculí, i femení), sinó a d'altres parlars gascons. I, molt més al Nord, fins al centre d'Occitània, on pertot el denuncia com a catalanisme la *y* final, contrària i impossible en tot dialecte d'Oc com a resultat de -n'; en el Roergue, en lloc del comú *heritié*, a la part més muntanyosa («La Montagne») diuen *berèou* (Vayssier, s. v. *itié*). Cap a Ponent no sols arriba als parlars de la ratlla de l'Èsera (semi-aragonès de Cercuran al peu del Turbó).² També l'havia llegit